

Inkomen en sociale zekerheid

Hoofdstuk 5 van De sociale staat van Nederland 2019, ISBN 978 90 377 0923 0

5 Inkomen en sociale zekerheid

Jean Marie Wildeboer Schut en Michiel Ras

- De koopkracht van de meeste huishoudens is fors gestegen na het dieptepunt in 2013. Eenverdieners en uitkeringsgerechtigden blijven daarbij achter.
  - De armoede is weer afgenomen, na het historische dieptepunt in 2013.
  - Het aantal negatieve vermogens is sterk afgenomen sinds 2013.
  - De tevredenheid met het inkomen is bij meeste groepen toegenomen. Er wordt echter meer onzekerheid ervaren over de toekomst.
-

5.1 Inleiding

Op het terrein van de inkomens streeft het beleid naar een evenwichtige en activerende inkomensontwikkeling. Bestaande verhoudingen dienen niet al te zeer te worden vergroot of verkleind. Hoewel te grote inkomensverschillen als ongewenst worden gezien, worden ze tot op zekere hoogte gerechtvaardigd geacht, mits ze de economische groei bevorderen. Vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw vormt de notie dat werk moet lonen een van de pijlers onder het inkomensbeleid. In de editie van 2017 van de Sociale staat van Nederland is uitgebreid ingegaan op de wijze waarop het overheidsbeleid met betrekking tot inkomen en sociale zekerheid is geëvolueerd sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw (Wildeboer Schut en Ras 2017).

De doelstelling van een evenwichtige ontwikkeling lijkt bescheiden. Dat is niet zonder reden: de directe invloed van de overheid op de hoogte van de inkomens is beperkt; tot haar arsenaal behoren vooral belastingtechnische maatregelen. Verder kan de overheid ingrijpen in de hoogte van het minimumloon en van de uitkeringen. En gewoonlijk verklaart ze ook collectieve arbeidsovereenkomsten algemeen verbindend. Tot slot is de overheid zelf ook een belangrijke werkgever: zij onderhandelt over de lonen en overige arbeidsvoorwaarden van de ambtenaren. Echter, zeker zo belangrijk voor de hoogte van en verschillen tussen de inkomens zijn de dynamische processen die zich in de maatschappij afspelen. Gebeurtenissen als echtscheiding, huishoudensvorming, met pensioen gaan en werkloos worden hebben een grote invloed op het inkomen en daarmee op de welvaart van het individu. De invloed van de overheid is hierop hoogstens indirect.

Binnen dit instrumentarium, dat vanuit het oogpunt van de invloed op de verdeling van inkomens bescheiden is, worden wel maatregelen getroffen die effect hebben op de koopkracht van verschillende (inkomens)groepen. Een voorbeeld waarin de beleidsdoelstellingen van evenwichtigheid en ‘werk-moet-lonen’ tot uiting komen, is enerzijds de verhoging van de algemene heffingskorting – die ten gunste komt van de lagere en middeninkomens

– en anderzijds de overgang naar een tweeschijvenstelsel in box 1, als uitwerking van het regeerakkoord. Van deze laatste maatregel profiteren de hogere inkomens het meest.

Of de inkomensontwikkeling daadwerkelijk evenwichtig is, kan worden nagegaan met objectieve gegevens, maar ook door mensen subjectieve oordelen te vragen over het eigen inkomen en, breder, over de inkomensverhoudingen. In dit hoofdstuk komen beide benaderingen aan de orde.

5.2 Het besteedbaar inkomen¹

De door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) verzamelde gegevens, waren tot 2015 afkomstig uit de Inkomenspanelonderzoek (IPO). Daarna veranderde de wijze van data verzamelen (kader 5.1).

Kader 5.1 Herziening Inkomensstatistiek

Tot en met 2014 gebruikte het CBS het Inkomenspanelonderzoek (IPO) voor het opstellen van de Inkomensstatistiek. Het IPO was een steekproef uit de Nederlandse bevolking van ongeveer 100.000 personen. Om het inkomen op huishoudensniveau te meten werd deze steekproef aangevuld met de overige leden van het huishouden. Daarmee bevatte het IPO per jaar ongeveer 280.000 personen, die samen 100.000 huishoudens vormden.

Technische ontwikkelingen hebben het mogelijk gemaakt om de Inkomensstatistiek voortaan op de inkomens van de gehele bevolking te baseren. Vanaf 2011 kunnen hiervoor integrale inkomensgegevens worden gebruikt. Om de twee reeksen op elkaar aan te laten sluiten, is het zinvol om voor een jaar gegevens uit beide bronnen te rapporteren. Op deze wijze krijgen we inzicht in het effect op de inkomens dat uitgaat van de overgang van steekproef naar populatie. Hier is dit op inhoudelijke gronden vanaf 2013 gedaan. De inkomens van de Nederlandse bevolking bevonden zich in dat jaar op een dieptepunt. Daarna trok de economie weer aan. De neergaande lijn wordt dus door gegevens uit het IPO weergegeven, de klim uit het economische dal door de integrale cijfers.

Inkomens van vrijwel alle groepen meer dan hersteld na de crisis. Eenverdieners en uitkeringsgerechtigden blijven daarbij achter

De ontwikkelingen in de hoogte van de koopkracht tussen 2008 en 2017 laten zich goed onderverdelen in twee tijdvakken, te weten voor en na 2013. In de tweede helft van 2008 ving de grootste economische crisis na de Tweede Wereldoorlog aan. Door lopende cao's steeg aanvankelijk de koopkracht van de huishoudens nog in de jaren na 2008. Deze cao's waren eerder afgesloten in de veronderstelling dat er een periode van hoge inflatie en lage werkloosheid in het verschiep lag. De recessie werd aanvankelijk opgevangen door het bedrijfsleven (dalende winsten) en de overheid (oplopende begrotingstekorten en staatschuld). Vanaf 2010 werden de kosten van de crisis ook op de huishoudens verhaald. Als gevolg van het op orde brengen van de overheidsfinanciën daalde vanaf 2010 hun koopkracht en nam tevens de werkloosheid toe. Het dieptepunt van de crisis werd bereikt in

2013. De koopkracht is dan vier jaar achter elkaar gedaald. Sindsdien is de Nederlandse economie bezig aan haar herstel en tussen 2013 en 2017 stijgt de koopkracht met 8%.

In grote lijnen geldt dat de bevolkingsgroepen die er gedurende het eerste tijdvak het meest op achteruit gingen, in de latere jaren slechts een gering herstel van hun koopkracht ondervonden. De groepen die daarentegen het minst met koopkrachtverlies kampten, zagen hun welvaart na het dieptepunt van 2013 weer toenemen (tabel 5.1). Tot de groepen die tussen 2008 en 2013 te maken kregen met een koopkrachtverlies van 10% of meer behoorden degenen met een middelbare opleiding (-10%), de eenverdieners zonder kinderen (-10%) en die met kinderen (-12%). De zelfstandigen (inkomen uit winst: -13%) waren na de crisisjaren het slechtste af. Bij de werknemers (-2%), eenoudergezinnen (-3%) en tweeverdieners met kinderen (-4%) bleef het verlies beperkt tot minder dan 5%. De twee laatste groepen profiteerden ook het meest van de economische opleving vanaf 2013: van de eenoudergezinnen nam de koopkracht met 11% toe; de tweeverdieners met kinderen zagen die met 10% stijgen. Van de eenverdieners (met en zonder kinderen) bedroeg het herstel 2%. De uitkeringsgerechtigden zagen hun koopkracht met 3% stijgen.

Tabel 5.1

Sterk herstel werknemers en eenoudergezinnen. Winsten nog niet geheel hersteld

Gemiddelde koopkracht naar enkele achtergrondkenmerken,^a 2008-2017 (in euro's × 1000 per jaar, prijzen van 2018)^b

	gestandaardiseerd reëel besteedbaar inkomen (gemiddelden)				inkomensmutaties (%)	
	2008	2013 ^c	2013	2017	'08/'13	'13/'17
1e inkomenskwartiel	14,8	13,8	14,4	15,5	-7	+8
2e inkomenskwartiel	22,2	20,9	22,8	24,5	-6	+8
3e inkomenskwartiel	29,0	27,5	29,9	32,4	-6	+8
4e inkomenskwartiel	47,8	44,6	49,1	53,4	-7	+9
man	29,1	27,1	29,6	32,1	-7	+9
vrouw	27,8	26,2	28,5	30,8	-6	+8
lager opgeleid	22,9	21,1	24,9	26,6	-8	+7
middelbaar opgeleid	26,5	23,9	28,3	30,7	-10	+8
hoger opgeleid	36,2	33,1	36,8	38,7	-9	+5
alleenstaande < Aow-leeftijd	23,9	22,1	23,6	25,0	-8	+6
alleenstaande ≥ Aow-leeftijd	23,2	21,6	23,1	24,1	-8	+4
eenoudergezin	18,2	17,6	18,5	20,5	-3	+11
paar < Aow-leeftijd, zonder kinderen, eenverdiener	26,6	23,8	25,8	26,4	-10	+2
paar < Aow-leeftijd, zonder kinderen, tweeverdieners	35,3	33,0	35,9	38,9	-6	+8

Tabel 5.1
(Vervolg)

	gestandaardiseerd reëel besteedbaar inkomen (gemiddelden)				inkomensmutaties (%)	
	2008	2013 ^c	2013	2017	'08/'13	'13/'17
paar < Aow-leeftijd, met kinderen, eenverdiener	21,9	19,2	21,4	22,0	-12	+2
paar < Aow-leeftijd, met kinderen, tweeverdieners	28,3	27,2	30,2	33,1	-4	+10
paar ≥ Aow-leeftijd	27,4	25,9	27,9	29,4	-5	+6
voornaamste inkomensbron						
winst	34,5	30,2	36,4	39,5	-13	+8
loon	28,5	27,8	30,5	32,6	-2	+8
pensioen < Aow-leeftijd	27,2	25,1	25,3	27,5	-8	+9
uitkering	16,7	15,5	16,3	16,8	-7	+3
pensioen boven Aow-leeftijd	24,4	23,3	24,9	26,4	-5	+6
autochtone Nederlander	29,5	27,7	30,2	32,8	-6	+7
westerse migrant	28,8	26,7	28,6	30,7	-7	+7
niet-westerse migrant	21,7	20,6	21,0	23,3	-5	+9
alle huishoudens	28,5	26,6	29,0	31,5	-7	+8

a Het betreft hier deels overlappende groepen waarvan de koopkrachtontwikkeling is weergegeven.

b Excl. huishoudens in tehuizen en inrichtingen; incl. woonsubsidies.

c In het jaar 2013 is er sprake van een trendbreuk; de resultaten voor en na dat jaar zijn niet geheel vergelijkbaar. Onder meer een herziening van het netto-huurwaardebegrip en verbeterde waarneming van een aantal inkomensposten heeft het inkomen voor veel huishouden hoger doen uitkomen dan volgens de oude methodiek het geval zou zijn geweest (vgl. (Bos en Lok 2019). Daarnaast is met name winst als belangrijkste inkomensbron anders gemeten dan voorheen.

Bron: SCP-berekeningen op basis van niet-openbare microdata van het CBS. (IPO'08,'13); GBA ('13, '17); Inhatab ('13,'17); Inpatab ('13,'17)

Bij eenverdieners² is sinds 2009 de overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting – ook wel de aanrechtsubsidie genoemd – jaarlijks met bijna 7% afgebouwd. Tweeverdieners met allebei een baan hebben vanaf 2013 meer kunnen profiteren van de verruiming van de algemene arbeidskorting dan eenverdieners. Bovendien werkt de verhoging van de inkomensafhankelijke combinatiekorting (in 2016) in het voordeel van tweeverdieners met kinderen. De relatief forse verhoging in koopkracht van eenoudergezinnen tussen 2013 en 2017 heeft mogelijk te maken met de invoering in 2015 van de alleenstaande-ouderkop. Alleenstaande ouders hebben door die regeling recht op uitbreiding van het kindgebonden budget van enkele duizenden euro's per jaar.

Hoewel de inkomensongelijkheid zich in grote lijnen in Nederland al jaren op een stabiel peil bevindt (Soede et al. 2014; Vrooman en Wildeboer Schut 2015), is zij, gemeten volgens

de Gini- en Theil-coëfficiënten, sinds de crisis wat toegenomen (tabel 5.2). Deze twee maten voor inkomensongelijkheid beginnen beide bij de waarde nul (totale gelijkheid: iedereen heeft precies evenveel inkomen). De Gini-coëfficiënt loopt tot 1 (totale ongelijkheid; één persoon/huishouden krijgt al het inkomen in een land); de Theil-coëfficiënt is in principe onbegrensd (het maximum is gelijk aan de logaritme van het aantal waarnemingen). Door de wijze van berekenen is de eerste maat vooral gevoelig voor verschillen in het midden van de inkomensverdeling en de tweede voor verschillen tussen de hogere inkomens. Deze ongelijkheidsmaten stegen tussen 2013 en 2017 van ,259 naar 0,264 (Gini) en van 0,144 naar 0,153 (Theil).

Daarnaast heeft de herziening van de Inkomensstatistiek een opstuwend effect gehad op de gemeten inkomensongelijkheid (Bos en Lok 2019). De financiële gevolgen van de crisis voor huishoudens laten zich goed aflezen aan de armoedecijfers (vergelijk Hoff et al. (2019)). Bij vrijwel alle groepen neemt het aantal armen toe tussen 2011 en 2013,³ als Nederland het hoogste armoedecijfer van deze eeuw bereikt (Hoff et al. 2016).⁴ Vanaf 2013 neemt het armoedepercentage weer af, zowel bij de gehele bevolking als bij de meeste groepen (zie tabel 5.2). Desalniettemin verkeert in 2017 nog steeds een vijfde van de niet-westerse migranten en ruim een kwart van de uitkeringsgerechtigden in armoede. De sterkste daling vond overigens wel bij die laatste groep plaats, gevolgd door die bij de eenoudergezinnen. Het ligt voor de hand dat bij de daling van de armoede onder eenoudergezinnen de invoering van de alleenstaande-ouderkop in 2015 van invloed is geweest. Het aandeel van het totale inkomen van de bevolking van zowel de rijkste 10% als de rijkste 1% is sinds 2013 met 1 procentpunt gestegen (van resp. 22% naar 23% en 5% naar 6%).

Tabel 5.2

Ongelijkheid stijgt licht, niveau armoede terug naar dat van 2011; sterke afname armoede eenoudergezinnen na dieptepunt in 2013

Inkomensongelijkheid, armoede en rijkdom, 2008-2017 (in waardes en procenten)

	2008	2011	2013 ^a	2013	2017	mutaties (in procentpunten)	
						'11/'13	'13/'17
inkomensongelijkheid							
Gini ^b	0,247		0,245	0,259	0,264		
Theil ^c	0,112		0,107	0,144	0,153		
armoede							
niet-veel-maar- toereikendcriterium ^d		6		8	6	+2	-2
eenoudergezinnen		22		24	17	+2	-7
uitkeringsgerechtigden		35		39	33	+4	-6
niet-westerse migranten		21		25	20	+4	-5
kinderen (0-17 jaar)		9		10	9	+1	-1

Tabel 5.2
(Vervolg)

	2008	2011	2013 ^a	2013	2017	mutaties (in procentpunten)	
						'11/'13	'13/'17
alleenstaanden		13		15	11	+2	-4
Aow-gerechtigden		3		3	3	0	0
werknemers		3		3	3	0	0
zelfstandigen ^e		9		10	8	+1	-2
zzp'ers ^f				9	9		0
rijkdom (aandeel (%) van het totaal verdiende inkomen							
rijkste 10%	22		22	22	23		
rijkste 1%	5		4	5	6		

- a In het jaar 2013 is er sprake van een trendbreuk in de Inkomensstatistiek; de resultaten voor en na dat jaar zijn niet geheel vergelijkbaar.
- b De Gini-coëfficiënt is een maat voor de inkomensongelijkheid. Hij bereikt de waarde 1 als één persoon/huishouden al het inkomen in het land krijgt en heeft de waarde 0 als iedereen precies evenveel inkomen heeft. Door de wijze waarop de Gini wordt berekend, is deze maat vooral gevoelig voor verschillen in het midden van de inkomensverdeling.
- c De Theil-coëfficiënt is ook een maat voor de inkomensongelijkheid. Hij heeft eveneens een waarde van 0 bij totale gelijkheid, maar het maximum is gelijk aan de logaritme van het aantal waarnemingen en in principe dus onbegrensd. Door de wijze van berekenen is de Theil-coëfficiënt vooral gevoelig voor verschillen tussen de hogere inkomens.
- d Het niet-veel-maar-toereikendcriterium geeft het budget weer dat minimaal nodig is om onvermijdbare uitgaven aan voedsel, kleding en wonen te kunnen betalen, en daarbovenop de uitgaven aan basale vormen van ontspanning en sociale participatie.
- e Vóór de revisie van de Inkomensstatistiek gold iemand als zelfstandige als deze inkomen uit winst, hoe gering ook, genoten had. Thans wordt bij zelfstandigen, evenals van oudsher bij de overige categorieën, een zwaartepuntsbenadering gehanteerd. Bij deze methodiek wordt gekeken naar iemands belangrijkste inkomensbron. Deze nieuwe wijze van meten heeft het aantal zelfstandigen bijna gehalveerd (Bos en Lok 2019).
- f Het betreft hier zzp'ers (zelfindeling) die hun eigen arbeid aanbieden. Cijfers afkomstig van de EBB'13-'17.

Bron: scp-berekeningen op basis van niet-openbare microdata van het CBS (Inpatab; Inhatab; IPO; Gbaper-soontab)

Vermogen

In een recente studie wees Reuten (2018) erop dat Nederland, na de Verenigde Staten, de hoogste vermogensongelijkheid kent van de door hem onderzochte 27 oeso-landen. Ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) (Kremer et al. 2014) geeft aan dat de vermogensongelijkheid te onzent fors te noemen is. Kooiman en Lejour (2016) plaatsen enige kanttekeningen bij het meten van de ongelijkheid van het vermogen in Nederland (vgl. ook Van Bavel en Salverda (2014)). Belangrijke componenten die gewoonlijk

niet bij het vermogen worden geteld, zijn de pensioenen en de kapitaalverzekeringen eigen woning. Toevoeging hiervan doet de ongelijkheid waarschijnlijk afnemen.

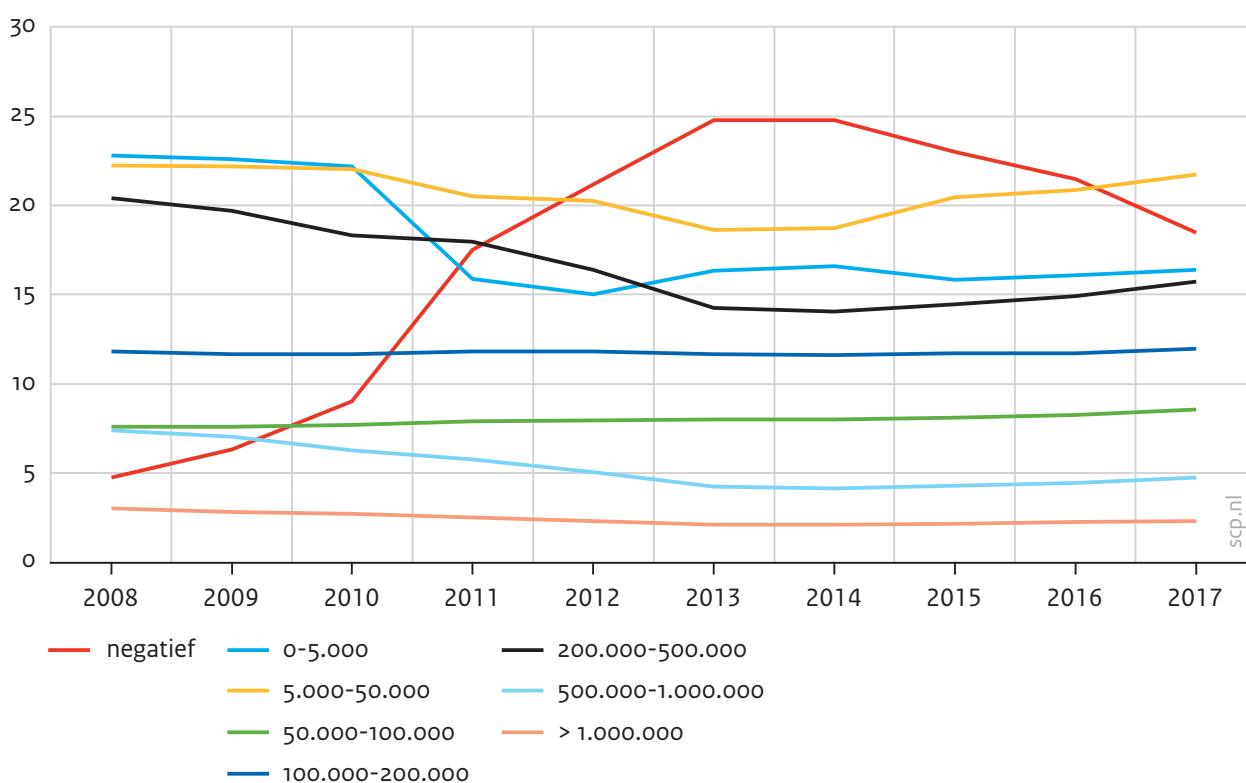
De vermogensongelijkheid is tijdens de crisis flink opgelopen; de Gini-coëfficiënt steeg tussen 2009 en 2013 van 0,78 naar 0,90 (Kooiman en Lejour 2016). De relatief sterke daling van het vermogen in het midden van de vermogensverdeling lijkt hier debet aan. Veel huishoudens hebben hun woning met een hoge hypotheek gefinancierd; door de daling van de huizenprijzen kwamen daardoor veel huizen ‘onder water te staan’. Inmiddels is de huizenmarkt weer aangetrokken en hebben de woningprijzen het vermogen weer opgestuwd (CBS 2019a).

Uit de grafiek in figuur 5.1 blijkt het herstel van de vermogens vooral het gevolg van de sterke afname van het percentage huishoudens met een negatief vermogen. Bevond in 2013 van een kwart van de huishoudens het vermogen zich nog in de rode cijfers, in 2017 was dit aandeel gedaald naar 18%. De overige vermogensklassen stijgen qua relatieve omvang licht, die van 5.000-50.000 euro nog het sterkst met enkele procentpunten.

Figuur 5.1

Afname negatieve vermogens^a sinds 2013, omvang overige vermogensklassen licht toegenomen

Ontwikkeling vermogensklassen, 2008-2017^b (in procenten)

a De vermogens zijn incl. de woz-waarde van het huis en de daartegenover staande hypothecaire schuld.

b De vermogensklassen zijn weergegeven in prijzen van 2018.

Bron: scp-berekeningen op basis van niet-openbare microdata van het CBS (Inhatab)

5.3 Inkomen internationaal

Inkomen middenklasse Nederland internationaal gezien zeer stabiel gedurende de crisis.

Qua inkomensongelijkheid is Nederland internationaal gezien een lage middenmoter (CPB 2019). Onder meer de Scandinavische landen – maar ook België – kennen in 2016 een lagere ongelijkheid; in veel andere Europese landen, Turkije, de Verenigde Staten, Mexico en Brazilië is deze echter groter. Daarnaast kende de ongelijkheid in de overige oESO-landen een veel onregelmatiger verloop, terwijl de Gini-coëfficiënt voor Nederland in 2016 even hoog was als die in 2006 (Koot 2019).

Dat de inkomensongelijkheid tijdens de crisis zo stabiel bleef in Nederland, betekent nog niet dat er geen sprake was van inkomensfluctuaties op het niveau van huishoudens.

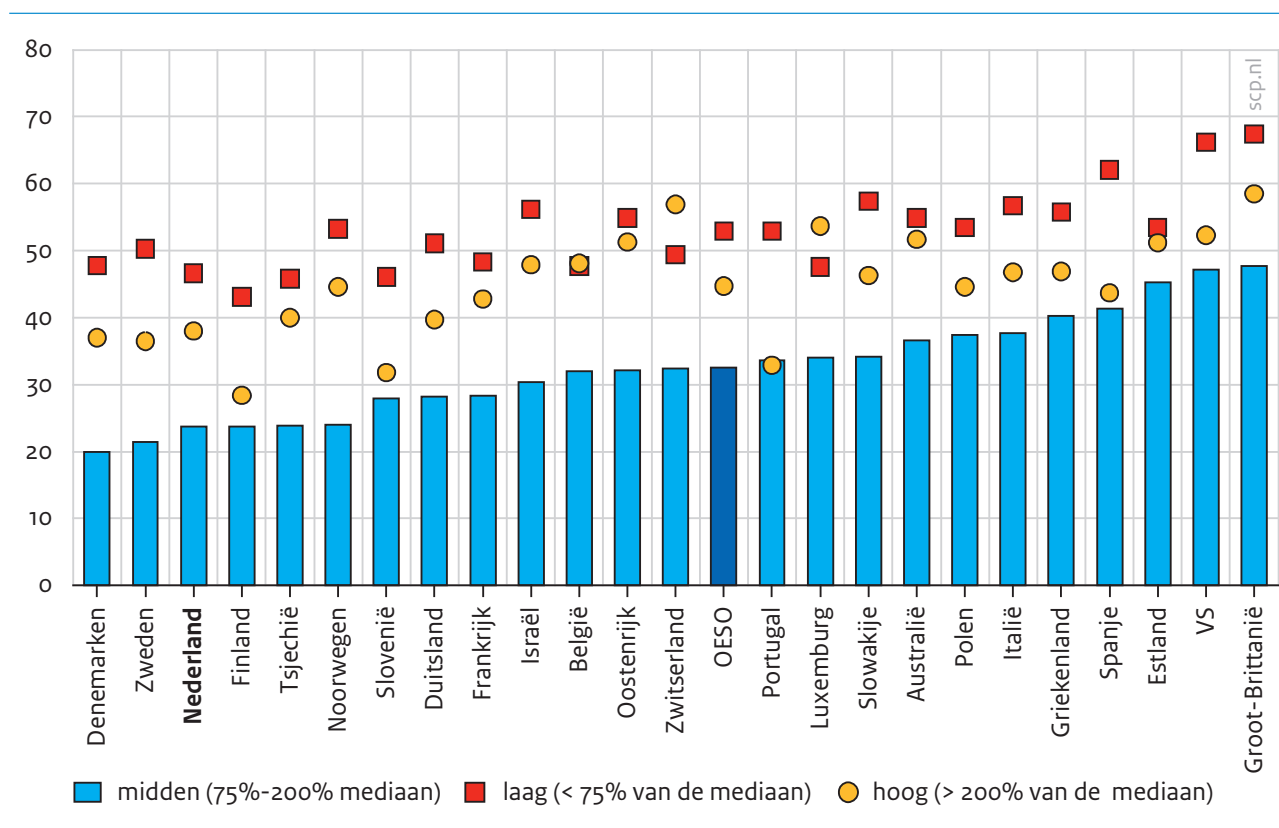
Uit onderzoek van de oESO (2019) blijkt dat met name het inkomen van huishoudens in de hogere en lagere inkomensklassen forse fluctuaties kende. De ontwikkeling van de inkomens van de middenklasse⁵ kende een veel stabiel verloop (zie figuur 5.2).

Naar internationale maatstaven was het inkomensverloop van de middenklasse in Nederland zeer stabiel te noemen. De fluctuatie van hun inkomen is alleen minder in Zweden en Denemarken.

Figuur 5.2

Geringe inkomensschommelingen Nederlandse middenklasse gedurende de crisis

Aandeel van de bevolking met een inkomensstijging of -daling van 20% of meer het volgende jaar, 2007-2015 (in procenten)

Bron: OECD (2019)

5.4 Uitkeringsafhankelijkheid

Vergrijzing laat zich gelden, beroep op werkloosheidsregelingen neemt weer af

De socialezekerheidsuitkeringen spelen een belangrijke herverdelende rol: inkomens worden overgeheveld van jongeren naar ouderen, van werkenden naar niet-werkenden, en van gezonde naar zieke werknemers. Hoewel dit herverdelingsaspect nog steeds belangrijk is, zijn de verschillende kabinetten vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw ook sterk de nadruk gaan leggen op het bevorderen van arbeidsparticipatie van uitkeringsgerechtigden. Een groot aantal uitkeringen is daartoe beknot en de regels zijn aangescherpt. Tabel 5.3 geeft het aantal verstrekkingen weer van de belangrijkste inkomensvervangende uitkeringen voor de periode 2008-2018.

Tabel 5.3

Beroep op Aow neemt gestaag toe; het aantal werkloosheidsregelingen neemt af

Ontwikkeling in het gebruik van de sociale zekerheid, 2008-2018 (in aantallen × 1000 en procenten)

	2008	2013	2017	2018
arbeidsongeschiktheid				
WAO/WIA	618	560	550	556
wv. gedeeltelijk arbeidsongeschikt (%)	31	26	23	23
instroom	33	39	42	44
uitstroom	50	47	39	39
Wajong ^a	179	239	246	235
w.v. gedeeltelijk arbeidsongeschikt (%) ^b	2	2	1	1
instroom	16	18	5	5
uitstroom	4	6	6	7
Waz	39	20	12	11
instroom	1	0	0	0
uitstroom	5	3	2	1
totaal arbeidsongeschiktheid	835	818	807	812
werkloosheid en bijstand				
ww ^c	171	438	330	263
instroom	240	613	390	336
uitstroom	262	516	424	451
Abw/Wwb/Participatiewet	299	387	442	425
totaal werkloosheid/bijstand	470	824	772	688
ouderdom/nabestaanden				
Aow	2696	3169	3386	3410
Anw	120	69	34	31

Tabel 5.3
(Vervolg)

	2008	2013	2017	2018
totaalaantal uitkeringen ^d	4120	4879	4999	4941
idem, excl. aow	1425	1710	1613	1531
i/a-ratio ^e	63	70	69	67
idem, excl. aow	24	26	25	23

- a De cijfers betreffen de oude en nieuwe Wajong-regeling tezamen. De nieuwe regeling, de Wet werk en arbeidsondersteuning jonggehandicapten, is van kracht sinds 1 januari 2010. Vanaf 1 januari 2015 behoort de Wajong tot de Participatiewet.
- b Bij de nieuwe Wajong-regeling telt iedereen met een zogenaamde werkregeling als gedeeltelijk arbeidsongeschikt.
- c Excl. deeltijd-ww.
- d Alleen binnenlandse uitkeringen.
- e Aantal inactieven per 100 actieven (ouder dan 15 jaar).

Bron: UWV (2013, 2017, 2018); CBS (2019b, 2019c); CPB (2019)

Het totale aantal uitkeringen is in tien jaar tijd met ruim 800.000 gegroeid, van 4.120.000 naar 4.941.000. Een groot gedeelte van deze toename kan op het conto van de vergrijzing worden geschreven. Zonder de aow bedroeg het aantal verstrekkingen in 2008 1.425.000, terwijl dat een decennium later ‘slechts’ 1.531.000 was. Hoe groot de wissel is die de vergrijzing indirect op het totale aantal uitkeringen trekt, is veel lastiger op te maken. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat ook de ontwikkeling in het aantal arbeidsongeschiktheidsregelingen in ieder geval ten dele een gevolg is van het vergrijzen van de samenleving. Een oude bevolking is minder gezond en zal dus ceteris paribus een groter beroep op voorzieningen doen.

Het beroep op de arbeidsongeschiktheidswetten bereikte zijn hoogtepunt in 2002, met bijna 1.000.000 uitkeringen. De toenmalige minister-president Lubbers diagnostiseerde het land als ‘ziek’ en verbond zijn politieke lot aan het terugdringen van dit recordaantal. In de jaren die volgden werd een aantal belangrijke maatregelen van kracht. De Wet verbetering poortwachter (2002) en de Wet verlenging loondoorbetalingsverplichting bij ziekte in 2004 zorgden voor een aanzienlijk lagere instroom in de jaren die volgden. Daarnaast werd na jarenlange discussie de wao op de schop genomen en per 1 januari 2006 vervangen door de wet Werk en inkomen naar arbeidsvermogen (wia). Deze gold echter alleen voor nieuwe gevallen; voor bestaande gevallen (tot 45 jaar) is in de wao in 2004 het Schattingsbesluit aanzienlijk aangescherpt. De wia omvat twee regelingen: de Werkhervatting gedeeltelijk arbeidsongeschikten (wga) en de Inkomensvoorziening volledig arbeidsongeschikten (iva). De afname van het beroep op de regeling is thans gestabiliseerd. Het aantal wao/wia-verstrekkingen ligt de laatste jaren rond de 550.000.

Een tegengestelde ontwikkeling aan die van het beroep op de wao/wia was die van het verloop van het volume uitkeringen ingevolge de Wet Wajong (Wet werk en arbeidsonder-

steuning jonggehandicapten). Terwijl de politiek zich vooral op de wao richtte, nam de instroom van de Wajong sterk toe. Het beroep op deze regeling was in 2014, met 250.000 uitkeringsgerechtigden, op zijn hoogtepunt. Deels overlappende oorzaken die voor deze sterke toename genoemd worden, zijn een grotere bekendheid van de regeling, versteviging van het netwerk rond jonggehandicapten, een verbeterde diagnostiek van bepaalde stoornissen, een complexere samenleving en de effecten van de invoering van de nieuwe bijstandswet (Wwb) (vgl. (Suijker 2007) Gemeenten kregen door deze wet een financiële prikkel om jongeren op te nemen in de Wajong in plaats van in de bijstand, aangezien zij een overschot op het bijstandsbudget zelf mochten houden (CPB 2011). Met de invoering van de Participatiewet in 2015 is aan de toestroom van Wajongers een halt toegeroepen. Gedeeltelijk arbeidsongeschikten die voorheen onder de Wajong vielen, dienen nu een beroep op de Participatiewet te doen.

Het beroep op de werkloosheidsregelingen weerspiegelt het verloop van de crisis. In het economisch goede jaar 2008 kenden deze regelingen tezamen 470.000 verstrekkingen. Dit aantal steeg naar 824.000 op het dieptepunt van de crisis in 2013. Hierna daalde het beroep gestaag en bedroeg het in 2018 688.000 uitkeringen.

Als een samenvattende maat voor de uitkeringsafhankelijkheid fungeert de i/a-ratio. Dat is de verhouding tussen economisch inactieven en actieven. Deze ratio geeft het financiële draagvlak van de uitkeringsafhankelijkheid aan. De i/a-ratio bedroeg in 2008 63.

Dat betekent dat tegenover 100 werkenden 63 niet-werkenden stonden. In 2013 bedroeg de ratio 70. Zowel de toename van het beroep op de AOW als de neergaande economische situatie deed de ratio stijgen. Een groot deel van de i/a-ratio komt door de leeftijdsopbouw van de bevolking. Worden de 65-plussers niet meegenomen, dan dienden in 2018 100 actieven 'slechts' 23 inactieven te onderhouden.

5.5 Opvattingen over inkomens

Toename tevredenheid eigen inkomen zette door tot in 2017

In 2016/'17 bedraagt het aandeel mensen dat aangeeft (zeer) tevreden te zijn met het eigen huishoudensinkomen 75% (zie tabel 5.4).⁶ In 2010/'11 lag dit op 74% en tijdens het dieptepunt van de crisis in 2012/'13, met 72%, nog iets lager. Hiermee volgt de tevredenheid ruwweg de ontwikkeling van de hoogte van het inkomen.

De verschillen in tevredenheid tussen groepen en hun ontwikkeling in de tijd, zijn minder nauwkeurig gemeten, maar komen wel vrij goed overeen met de verschillen binnen de inkomensgegevens. De tevredenheid van de groep met een niet-westerse achtergrond nam sterk toe. Bij de inkomensgroepen zien we dat de hoogste inkomensgroep sterker tevreden is geworden dan de andere inkomensgroepen, ondanks het feit dat de inkomens zelf niet verder uiteen gingen lopen. Opmerkelijk is verder de positie van pensioenontvangers. Zij waren in 2010/'11 nog de meest tevreden groep, ook al lag hun inkomen toen flink lager dan dat van werkzame huishoudens. Die tevredenheid daalde vervolgens van 87% naar 79% in 2016/'17, tegen de trend bij andere groepen in. De koopkracht van

hun inkomens steeg wel, maar minder snel dan die van de lonen. De aanvullende pensioenen konden in deze periode niet steeds worden geïndexeerd, en ook in de nabije toekomst is indexatie allerm minst zeker.⁷ Naar opleidingsniveau bezien nam de tevredenheid bij de laagste groep licht af en bij de middengroep juist wat toe.

Tabel 5.4

Toename tevredenheid eigen inkomen tot in 2016/'17

Aandeel personen dat (zeer) tevreden is met het eigen huishoudensinkomen, naar enkele achtergrondkenmerken, 2010-'11 tot 2016-'17 (in procenten)

	2010/'11	2012/'13	2014/'15	2016/'17	Δ^a
gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen					
laagste 20%	55	53	51	57	+2
middelste 60%	75	74	75	76	+1
hoogste 20%	86	90	90	90	+4
autochtone Nederlander	77	76	75	77	0
westerse immigrant	70	70	69	74	+4
niet-westerse immigrant	52	50	57	62	+10
lager opgeleid	69	67	69	67	-2
middelbaar opgeleid	70	69	69	73	+3
hoger opgeleid	84	83	79	84	0
paar zonder kinderen	81	80	78	80	-1
paar met kinderen	73	73	75	76	+4
overig huishoudentype	64	65	61	68	+4
werkzaam ^b					
oude definitie	72	73			
nieuwe definitie			75	78	
uitkeringsontvanger ^b					
oude definitie	49	34			
nieuwe definitie			29	40	
gepensioneerd ^b					
oude definitie	87	82			
nieuwe definitie			76	79	

Tabel 5.4
(Vervolg)

	2010/'11	2012/'13	2014/'15	2016/'17	Δ^a
anders ^b					
oude definitie	64	72			
nieuwe definitie			55	55	
allen	74	72	72	75	+1

a Verschil 2010/'11-2016/'17 in procentpunten.

b Vanaf 2014 is de arbeidsmarktpositie bepaald door de belangrijkste inkomensbron van het huishouden, waar dit voorheen gebeurde op basis van de zelfgedefinieerde positie in de werkkring. Dit veroorzaakt een trendbreuk in de betreffende cijfers.

Bron: SCP/CBS (CV'10/'11-'16/'17) SCP-bewerking

Men is iets minder positief over de ontwikkeling van de eigen financiële situatie in 2019

Het consumentenvertrouwen daalt sinds begin 2019 enigszins (zie hoofdstuk 3). Deze tendens, die ook breder in Europa optreedt, is opmerkelijk, omdat de economie juist verder groeit. Mogelijk spelen onzekerheden over de brexit, andere zaken in de EU en de wereld-economie een rol. Ook kunnen dichterbij huis zaken spelen, zoals stijgende kosten (door klimaatbeleid en de recente btw-verhoging) en onzekerheid over lonen en pensioenen. Het oordeel betreft de algehele economische situatie, maar ook de eigen situatie. Toch geeft ook in 2019 nog steeds ruim 80% de eigen financiële situatie een voldoende en verwacht men zelfs dat die situatie gelijk blijft of beter zal worden.

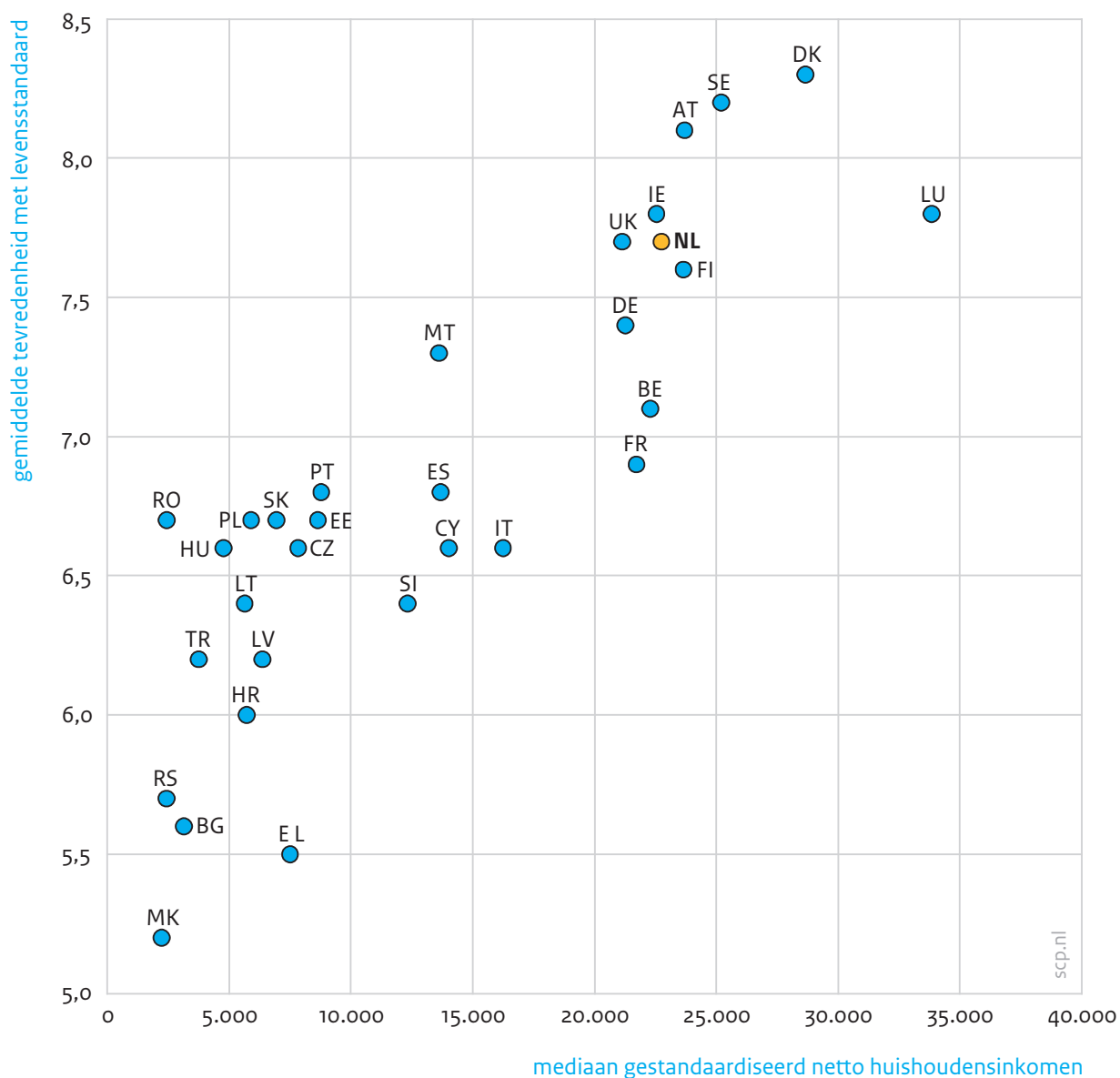
Tevredenheid internationaal

Bezien binnen de Europese Unie zijn Nederlanders behoorlijk tevreden met hun levensstandaard (die niet hetzelfde is als inkomen, maar er wel mee samenhangt). Volgens de European Quality of Life Survey uit 2016 ligt de gemiddelde score in Nederland op 7,7, tegen 6,8 Europabreed (Eurofound 2016) (figuur 5.3). Nog tevredener zijn de Denen, Zweden, Oostenrijkers, Ieren en Luxemburgers. De ordening van landen komt gedeeltelijk overeen met die naar het mediane gestandaardiseerde huishoudensinkomen in 2016 (Eurostat 2019). Ook naar inkomen bezien behoort Nederland tot de zes hoogste van de Europese Unie.

Figuur 5.3

Nederlanders waarderen hun levensstandaard hoger dan de meeste andere Europeanen

Gemiddelde tevredenheid met de levensstandaard, naar mediaan gestandaardiseerd huishoudensinkomen, eu28 en enkele kandidaat-lidstaten, 2016 (in scores)^a

a Scores op 10-puntsschaal. De gebruikte landcodes worden verklaard in bijlage A.

Bron: Eurofound (2016); Eurostat (2019) SCP-bewerking

Opvattingen over inkomensverschillen

Het aandeel personen dat vindt dat de inkomensverschillen in Nederland (veel) kleiner moeten worden, ligt tussen 2010 en 2018 rond de 72% (tabel 5.5). In de loop der tijd valt hierin geen significante ontwikkeling te ontwaren. In de meest recente jaren ligt de wens tot kleinere inkomensverschillen bij gepensioneerden het hoogst, met 81%, wat zal samenhangen met hun eerder besproken inkomens- en tevredenheidsontwikkelingen. Eenoudergezinnen, mensen met een niet-westerse achtergrond en hogeropgeleiden hebben juist minder behoefte aan een verkleining van de inkomensverschillen.

Tabel 5.5

Weinig verandering in opvattingen over inkomensverschillen

Aandeel personen dat vindt dat de inkomensverschillen in Nederland (veel) kleiner moeten worden, naar enkele achtergrondkenmerken, 2010-2018 (in procenten)

	2010/ '11	2012/ '13	2014/ '15	2016/ '17	2017/ '18	Δ^a
gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen						
laagste 20%	74	71	76	78	77	+3
middelste 60%	75	74	76	75	74	-1
hoogste 20%	61	58	61	67	59	-2
autochtone Nederlander	73	72	75	75	72	-1
westerse immigrant	74	68	77	74	71	-3
niet-westerse immigrant	63	66	63	65	68	+5
lager opgeleid	72	74	77	76	76	+4
middelbaar opgeleid	75	74	75	75	72	-3
hoger opgeleid	67	64	69	70	66	-1
paar zonder kinderen	74	73	75	78	75	+1
paar met kinderen	74	73	75	78	75	+1
overig huishoudenstype	75	75	78	75	71	-4
werkzaam ^b						
oude definitie	71	69				
nieuwe definitie			71	72	68	
uitkeringsontvanger ^b						
oude definitie	77	83				
nieuwe definitie			69	75	77	
gepensioneerd ^b						
oude definitie	75	76				
nieuwe definitie			82	81	80	
anders ^b						
oude definitie	74	61				
nieuwe definitie			73	71	74	
allen	72	71	73	74	71	-1

a Verschil 2010/'11-2016/'17 in procentpunten.

b Vanaf 2014 is de arbeidsmarktpositie bepaald door de belangrijkste inkomensbron van het huishouden, waar dit voorheen gebeurde op basis van de zelfgedefinieerde positie in de werkkring. Dit veroorzaakt een trendbreuk in de betreffende cijfers.

Bron: SCP (CV'10/'11-'17/'18) SCP-bewerking

5.6 Tot slot

In de tweede helft van 2008 ving de grootste economische crisis na de Tweede Wereldoorlog aan. De recessie werd in eerste instantie opgevangen door de bedrijven (dalende winsten) en de overheid (oplopende begrotingstekorten en staatsschuld). De koopkracht van huishoudens steeg de eerste jaren nog. Dit kwam voornamelijk door lopende cao's, die eerder waren afgesloten in de veronderstelling dat er een periode van hoge inflatie en lage werkloosheid zou volgen. Als gevolg van het op orde brengen van de overheidsfinanciën daalde vanaf 2010 de koopkracht van huishoudens. Tevens nam vanaf dat jaar de werkloosheid toe. Het dieptepunt werd bereikt in 2013. De koopkracht was toen vier jaar achter elkaar gedaald. Vanaf dat moment begon de Nederlandse economie aan haar herstel en tussen 2013 en 2017 steeg de koopkracht met 8%.

De stijging van de koopkracht ging gepaard met een afname van de armoede. In 2013 was het hoogste armoedepercentage van deze eeuw bereikt; thans bevindt ongeveer 6% van de Nederlandse bevolking zich onder de armoedegrens. Het lijkt erop dat niet alleen de koopkracht na 2013 is toegenomen, maar ook dat deze stijging gepaard ging met een lichte verhoging van de inkomensongelijkheid. In hoeverre deze de komende jaren doorzet, is ongewis. De hoogte van de inkomensongelijkheid dient echter weer direct te worden genuanceerd wanneer men Nederland met andere rijkere landen vergelijkt. Niet alleen behoort Nederland qua ongelijkheidsscore tot de lagere middenmoot, ook vertoont de inkomensmobiliteit van met name het grote midden van de Nederlandse inkomensverdeling, internationaal gezien een opmerkelijke stabiliteit gedurende de crisisjaren. De tevredenheid met het eigen inkomen volgt globaal de inkomensniveaus. Veelal is de tevredenheid weer terug op het niveau van voor de crisis. Waar niet-westerse migranten hun inkomen en tevredenheid vanaf een laag aanvangsniveau relatief snel zagen toenemen, hadden gepensioneerden juist moeite met het soms achterwege blijven van de indexering van hun inkomen. Sinds 2019 wordt breder in de bevolking enige onzekerheid gevoeld over de financiële toekomst.

Noten

- 1 De termen 'inkomen', 'besteedbaar inkomen', 'gestandaardiseerd inkomen' en 'koopkracht' worden in dit hoofdstuk door elkaar gebruikt. In alle gevallen gaat het om het besteedbare huishoudensinkomen dat gecorrigeerd is voor inflatie en voor de samenstelling van het huishouden.
- 2 Geboren na 1962.
- 3 De daling van de koopkracht begint in 2010.
- 4 Het SCP heeft in 2017 de armoedegrens herijkt en het meten van armoede gereviseerd (Goderis et al. 2018). De vorige reeks liep van 2001 tot en met 2014; de huidige vangt in 2011 aan. Omdat de grenzen lastig vergelijkbaar zijn is ervoor gekozen alleen de armoedecijfers volgens de nieuwe methode te publiceren. Volgens de oude reeks daalt het armoedepercentage tussen 2009 en 2010 nog enigszins, om daarna tot 2013 snel op te lopen (Hoff et al. 2016).
- 5 Door de OESO geoperationaliseerd als het gebied tussen 75% en 200% van het mediane inkomen.
- 6 Er zijn ook gegevens voor 2008/'09 en 2017/'18, maar deze zijn door een lichte verandering in de vraagstelling niet goed vergelijkbaar. Ze suggereren wel dat het niveau van tevredenheid in 2017/'18 niet veel

is veranderd ten opzichte van 2015/16. CBS (2019d) suggereert dat de tevredenheid nog iets is toegenomen.

- 7 De wijziging in de indeling naar arbeidsmarktpositie maakt uitspraken over de tevredenheid van categorieën niet-gepensioneerden op de langere termijn minder betrouwbaar.

Literatuur

- Bavel, B. van en W. Salverda (2014). *Vermogensongelijkheid in Nederland* (Economisch Statistische Berichten, 99, 392-305). Geraadpleegd 12-07-2018 via https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/307569/392_395_BAVEL.pdf?sequence=1.
- Bos, Wim en Reinder Lok (2019). *Herziening van de Inkomensstatistiek 2011*. CBS.
- CBS (2019a). *Woningwaarde stuwt vermogen omhoog*. Geraadpleegd 12-06-2019 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/08/woningwaarde-stuwt-vermogen-omhoog>.
- CBS (2019b). *Sociale Zekerheid; kerncijfers, uitkeringen naar uitkeringssoort*. Geraadpleegd 12-06-2019 via <https://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?DM=SLNL&PA=03763&VW=T>.
- CBS (2019c). *Tijdreeksen Sociale Zekerheid*. Geraadpleegd 12-6-2019 via <https://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?DM=SLNL&PA=03763&VW=T>.
- CPB (2011). *Van bijstand naar Wajong*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CPB (2019). *Centraal Economisch Plan 2019*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Eurofound (2016). *European Quality of Life Survey 2016 - Data visualisation*. Geraadpleegd 24 juni 2019 via <https://www.eurofound.europa.eu/data/european-quality-of-life-survey>.
- Eurostat (2019). *Mean and median income by household type - EU-SILC survey*. Geraadpleegd 25 juni 2019 via http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_dio4&lang=en.
- Goderis, B., B. Van Hulst, J.M. Wildeboer Schut en M. Ras (2018). *De SCP-methode voor het meten van armoede: herijking en revisie*. (Sociaal en Cultureel Planbureau Ed.). Den Haag.
- Hoff, S., B.L. van Hulst, J.M. Wildeboer Schut en B. Goderis (2019). *Armoede in Kaart 2019*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hoff, Stella, Jean Marie Wildeboer Schut, Benedikt Goderis en Cok Vrooman (2016). *Armoede in Kaart 2016* via <http://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2016/>.
- Kooiman, T. en A. Lejour (2016). *Vermogensongelijkheid in Nederland* via <https://www.cpb.nl/publicatie/vermogensongelijkheid-in-nederland-2006-2013>.
- Koot, Patrick (2019). *Het ramen van beleidseffecten op de inkomensverdeling via de Gini-coëfficiënt* (CPB-achtergrond-document). Geraadpleegd 07-06-2019 via <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Achtergronddocument-mrt2019-het-ramen-van-beleidseffecten-op-de-inkomensverdeling-via-de-gini-coefficient.pdf>.
- Kremer, M., M. Bovens, E. Schrijvers en R. Went (2014). *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en de gevolgen van economische ongelijkheid*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- OECD (2019). *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*. Geraadpleegd 07-06-2019 via <https://doi.org/10.1787/689afed1-en>.
- Reuten, G. (2018). *De Nederlandse vermogensverdeling in internationaal perspectief. Een vergelijking met 26 andere oecd-landen* (TPedigitaal, 12(2), 1-8). Geraadpleegd 12-07-2018 via <https://www.tpedigitaal.nl/sites/default/files/bestand/De-Nederlandse-vermogensverdeling-in-internationaal-perspectief.pdf>.
- Soede, A., S. Hoff en J. Kullberg (2014). *Kapitale tegenstellingen? De maatschappelijke betekenis van financiële ongelijkheid*. In: C. Vrooman, M. Gijsberts en J. Boelhouwer (red.), *Verskil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (p. 105-138). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Suijker, F.W. (2007). *Verdubbeling van de instroom van de Wajong. Oorzaken en beleidsopties* (Vol. 156). Den Haag: Centraal Planbureau.

- uwv (2013). *Statistische tijdreeksen 2012*. Amsterdam: Uitvoering Werknemersverzekeringen.
- uwv (2017). *Kwantitatieve Informatie 2017*. Geraadpleegd 29-07-2019 via <https://www.uwv.nl/overuwv/Images/uwv-kwantitatieve-informatie-2017-n.pdf>.
- uwv (2018). *Kwantitatieve Informatie 2018*. Geraadpleegd 29-7-2019 via <https://www.uwv.nl/overuwv/Images/uwv-kwantitatieve-informatie-2018.pdf>.
- Vrooman, Cok en Jean Marie Wildeboer Schut (2015). Op rozen zitten, of op zwart zaad. Twee decennia inkomensongelijkheid. In: *Mens en Maatschappij*, jg. 90, nr. 4, p. 343-378.
- Wildeboer Schut, J.M. en M. Ras (2017). Inkomensongelijkheid en sociale zekerheid. In: R. Bijl, J. Boelhouwer en Wennekers A. (red.), *De sociale staat van Nederland 2017* (p. 113-138). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.